

ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՀՈՐԻԶՈՆ

ՅԱԲԵԼՈՒԿԾ «ՀՈՐԻԶՈՆ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐՈՒԹԻ

Հոկտեմբեր 2016

ՄԵՐ ԽՕՍՔԸ

Միրելի՛ աշակերտներ

Դպրոցական կեանքը արդեն ընթացքի մտած է, մեկ ամիս անցած է վերանուտեն: Վստահ ենք, որ բոլորդ այլ կեդրոնացած կը հետեւիք ձեր դասերուն, միեւնոյն ժամանակ հաճելի ժամանակ կ'անցընէք ձեր դասընկեր-դասընկերուհիներուն հետ, ինչպէս նաեւ ձեր ուսուցիչներուն:

Ձեր դասերուն կողքին հարկ է նաեւ մասնակցիլ մեր ազգային եւ եկեղեցական կեանքին: Նախընտրելի է եկեղեցի եւ ակումբներ յաճախել, իւրաքանչիւրդ իր նախասիրութեան համաձայն:

Մեր փափաքն է, որ ոչ միայն ամէն ամիս կարդաք մեր «Մանկապատանեկան»-ի էջերը, այլ նամակ գրէք մեզի, որուն մէջ յայտնէք ձեր կարծիքը, ձեր առաջարկները, կամ ձեր գրութիւններն ու շարադրութիւնները, զորս սիրով կը տպենք յաջորդ թիւին մէջ: Չմոռնաք նաեւ բազմագէտին հարցումներուն պատասխանել, բախտաւոր մասնակիցը կը ստանայ նուէր «Հորիզոն»-ի կողմէ:

ՄԵՐՈՒ ԱՂԲԻՒՐ (ՄԵՐՈՒ ՎԱՐԱՆԵԱՆ)

Մնած է 1864ին Ախլաթ գաւառի Սոխորդ գիւղը: Մինչեւ 21 տարեկան կը զբաղի որսորդութեամբ: 1891ին կ'անցնի Պոլիս, իսկ 1892ի վերջերուն կը յաջողի անցնիլ Ռումանիա եւ հաստատուիլ Մուլինա քաղաքը, հոն կը հիմնէ սրճարան մը, որ ժամադրավայրը կ'ըլլայ հայ պանդուխտներուն:

1893ին մաս կը կազմէ Հ.Յ. Դաշնակցութեան: 1895ի աշնան զինուած խումբով մը Կովկաս կը մեկնի եւ կը հասնի Ախլաթ: 1895-1896ի տարիներուն կը ստանձնէ Ախլաթի ինքնապաշտպանութիւնը: 1897ին կառավարութիւնը կը սկսի բացայայտ եւ անողոք կերպով հալածել հայ ֆետայիները: Այդ հալածանքները տեղի կու տան շարք մը ընդհարումներու, որոնցմէ յիշատակութեան արժանի է 1898ի Հոկտեմբեր 20ի Բարշէնի կոիւր, որ կ'աւարտի Մերոբի փայլուն յաղթանակով, եւ որուն շնորհիւ ան կը ստանայ «փաշա» անունը:

Մատնիչ գեղաշէնցի Աւէին գործակցութեամբ կը թունաւորուի Մերոբը ծխախոտի միջոցով: Թունաւորման յաջորդ օրը, 25 Հոկտեմբեր 1899ին Պշարէ Խալիլի գլխաւորութեամբ զօրքը կը պաշարէ Մերոբին իջեւանած տունը: Ձիւնուրները կը խուժեն եւ կը կտրեն Մերոբի գլուխը: Մէկ-երկու ամիս ետք Գեորգ Չաւուշ բնաջինջ կ'ընէ գեղաշէնցի Աւէն եւ իր ընտանիքը: Իսկ 1900ի կեսերուն, երբ Պշարէ Խալիլ Մուշէն Բոնաշէն կը վերադառնար, Անդրանիկի, Գեորգ Չաւուշի եւ Մակարի գլխաւորութեամբ ֆետայիները կը բռնեն զայն, կը կտրեն գլուխը եւ կը տանին Մատնի ցուցադրելու բոլորին, ինչպէս կառավարութիւնը Մուշ տարած էր Մերոբի գլուխը:

ՄՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ

Թարգմանիչ վարդապետներուն յիշատակը Հայ եկեղեցին կը տօնէ տարին երկու անգամ՝ մեր սուրբ Թարգմանիչ վարդապետներուն՝ Մահակին եւ Մեսրոպ Մաշտոցին, եւ անոնց սուրբ աշակերտներուն՝ Եղիշէ Պատմիչին, Մովսէս Քերթոզին, Դավիթ Անյաղթ փիլիսոփային, Գրիգոր Նարեկացիին եւ Ներսէս Կլայեցիին ի յիշատակ: «Թարգմանիչ» ընդհանուր անուան տակ կը յիշատակուին Ս. Մեսրոպ Մաշտոցին եւ Ս. Մահակ Պարթեւին աշակերտած շուրջ հարիւր աշակերտները:

ԳԻՒՏ Ս. ԽԱՉԻ

327 թուականին բիւզանդական Կոստանդիանոս կայսեր մայրը՝ Շեղինէն, Տիրոջ խաչը գտնելու նպատակով կ'այցելէ Երուսաղէմ: Կը յայտնաբերուին Յիսուսի եւ խաչակից երկու առաքյակներուն խաչերը: Տիրոջ խաչը ճանչնալու համար պատանիի մը դիակը հերթով կը դնեն անոնց վրայ, խաչերէն մեկուն վրայ պատանին յարութիւն կ'առնէ, այդպիսով տերունական խաչը կը ճանչցուի: Խաչափայտին գիւտէն ետք Շեղինէն Գողգոթային վրայ կը կառուցէ Սուրբ Յարութիւն եկեղեցին, ուր յետագային կը զետեղուի Տիրոջ խաչափայտը:

Հեքիաթ

Թագաւորին հնարքը

Ժամանակին թագաւոր մը, փորձելով իր հպատակները, հսկայ քար մը զետեղել կու տայ ճամբուն մէջտեղը: ԱՆ, ծպտուած ու պահուրտած, կը հետեւի անցորդներուն, պարզապէս գիտնալու համար, թէ ո՛վ պիտի մտածէ ժայռը ճամբուն մէջտեղէն վերցնելու մասին:

Թագաւորին բարեկամները, վաճառականներ եւ այլ հպատակներ, բոլորն ալ կ'անցնին ժայռին քովէն, բայց ոչ մէկը կը փորձէ ժայռը տեղէն վերցնել: Շատեր նոյնիսկ կը մեղադրեն թագաւորը, որ չի հրահանգեր ժայռը վերցնել ճամբուն մէջտեղէն: Օր մըն ալ, բանջարեղէններով բեռնաւորուած գիւղացի մը կ'անցնէր այդ ճամբէն: Տեսնելով ժայռը ճամբուն մէջտեղը, ան իր բեռը մէկ կողմ կը դնէ եւ կը փորձէ շարժել ժայռը:

Բաւական ջանքէ ետք, վերջապէս կը յաջողի ժայռը ճամբուն եզերքը հրել: Յանկարծ ժայռին տակը տեղադրուած արկղ մը կը նկատէ, որուն մէջ ահագին ոսկի կար: Կար նաեւ գրութիւն մը թագաւորին կողմէ, որուն մէջ կ'ըսէր, թէ ոսկիները կը պատկանին անոր, որ յաջողէր ժայռը տեղափոխել: Այսպիսով, գիւղացին կը հարստանայ եւ կը սորվի, թէ ով որ կը յաջողի արգելքները վերացնել, առիթը կ'ունենայ բարեկաւելու իր վիճակը:

Ընդհանուր գիտելիքներ

Մատնահետքեր

Հանգուցած

Պտտած

Կորած

Մարդուն մատնահետքերը մեծ կարեւորութիւն կը ներկայացնեն անոր ինքնութեան ճշդումին մէջ: Արդարեւ ոճիւրի մը պարագային, ոստիկանութեան առաջին պարտականութիւնը կը համարուի ոճիւրի վայրին մէջ փնտռել ու գտնել մատնահետքերը: Այդ հետքերու յայտնաբերման պարագային կարելի է ճշդել ոճրագործին ինքնութիւնը, որովհետեւ ձիւնի փայթիլներուն նման որեւէ մարդու մատնահետքերը չեն նմանիր այլ մարդու մը մատնահետքերուն, նոյնիսկ եթէ այդ երկուքը երկուտրեակներ են: Մատնահետքերու ընդհանուր գիծերը բացարձակապէս ափոփոխ կը մնան ծնունդէն մինչեւ մահ:

Նաւթի առաջացումը

Նաւթը կ'առաջանայ մեռած բոյսերու մնացորդներէն: Անոնք կը նեխին եւ կը սուզուին ծովին յատակը, ուր կը թաղուին հողի հաստ նստուածքներու տակ: Որքան խորը թաղուին այդ նստուածքները, այնքան ջերմաստիճանը կը բարձրանայ, եւ իւղանման հեղուկը եռալով կը զատուի օրկանական մնացորդներէն: Նաւթանիւթը կը թափանցէ ապարներու թակտիկներէն եւ կը ներծծուի աւազաքարի կամ կրաքարի մէջ: Այնտեղ նաւթը կը կուտակուի ապարի թակտիկներուն մէջ:

Գիտէի՞ր թէ

- 1 Մարդ կը ծնի 300 ոսկորներով, բայց երբ չափահաս դառնայ կ'ունենայ միայն 206 ոսկոր:
- 2 Տուրմը (շոքոլայ) աշխարհի առաջին տեղը կը գրաւէ որպէս համ, որմէ ետք կու գան վանիլը եւ պանանը:
- 3 Կայծակը երկրագունդը 100 անգամ կը հարուածէ իւրաքանչիւր երկվայրկեանի մէջ:
- 4 Աղամանդ տաշելու միակ ձեւը, ուրիշ աղամանդ օգտագործելն է:

Գիտական Արիւնը

Արիւնը կարելի է մեր մարմնի աշխատանքին եւ գոյատեւման: Ան կը փոխադրէ թթուածին եւ սննդանիւթեր, որոնք կը սնանեն մարմնի բջիջները, ինչպէս նաեւ այլ նիւթեր, որոնք կը պայքարին վարակներու դէմ: Չափահաս մը կ'ունենայ 5-6 լիթր արիւն:

Արիւնը կազմուած է երկու բաժիններէ:

Ա.- Արիւնահեղուկ (plasma), որ կը կազմէ արեան 55%ը

Բ.- Երեք տեսակ բջիջներ՝ կարմիր գնդիկներ, ճերմակ գնդիկներ, թիթեղիկներ (platelets), Այս երեք տեսակ բջիջները, որոնք կը կազմուին ոսկրածուծին մէջ, կը լողան ազատօրէն արիւնահեղուկին մէջ: Կարմիր գնդիկները կը պարունակեն երկաթով հարուստ բնասայիտ մը՝ արիւնասայիտակոց (hemoglobin), որ կը փոխադրէ թթուածինը մարմնի բոլոր բջիջներուն:

Ճերմակ գնդիկները կը պաշտպանեն մարմինը ժահրերէ: Վարակի մը պարագային անոնք շուտով գործի կը լծուին եւ կը պայքարին յարձակող ժահրերուն դէմ:

Թիթեղիկները աւելի պզտիկ են քան կարմիր գնդիկները. անոնց պարտականութիւնն է արեան մէջ արիւնակոյտեր (blood clots) կազմել եւ արգելք հանդիսանալ արիւնահոսութեան:

Արիւնահեղուկը բնասայիտներով հարուստ դեղնորակ հեղուկ մըն է:

Մէկ կաթիլ արիւնը կը պարունակէ մօտաւորապէս 5 միլիոն կարմիր գնդիկներ:

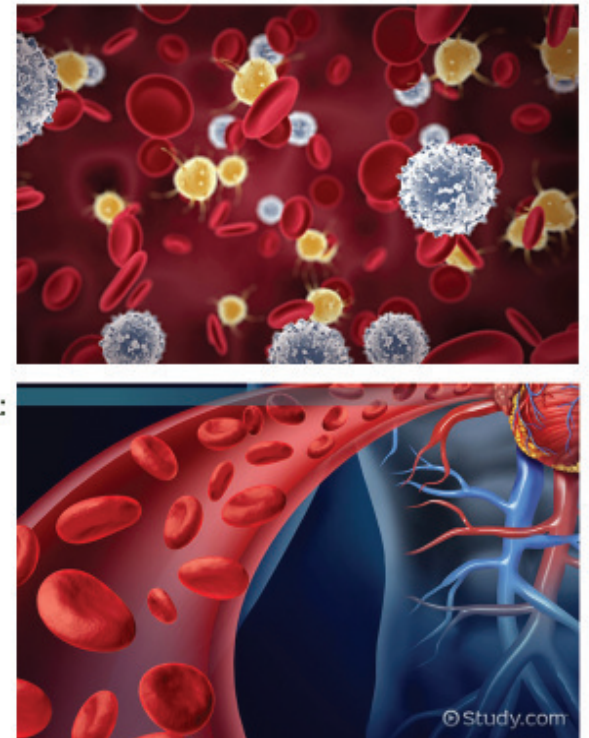
Արեան խմբաւորումներու դասակարգումներէն ամենէն ընդհանրացածներն են.

1. ABO դասակարգումը, որ ունի A, B, AB, եւ O խմբաւորումները.

2. RH դասակարգումը, որ ունի Rh+ եւ Rh- խմբաւորումները.

Հիմնականօրէն մեզմէ իւրաքանչիւրը կ'ունենայ j հետեւեալ արեան

8 խմբաւորումներէն մէկը՝ ARh+, ARh-, BRh+, BRh-, ABRh+, ABRh-, ORh+ եւ RhO-:

Մեր երկիրը

Հայաստանի Անտառները

ՀՀ անտառները կը բաժնուին հետեւեալ խումբերուն

- գլխաւոր կամ անտառը կազմող ծառեր
- երկրորդական կամ ստորադաս
- արժէքաւոր թուփեր
- վայրի պտղատուներ

Գլխաւոր կամ անտառ կազմող տեսակները՝ հաճարենի, կաղնի, կարպենի եւ մայրի, դիմացկուն ամենախոշոր ծառերն են, որոնք կը գրաւեն առաջին շարքը եւ կը զբաղեցնեն մեծ տարածք:

Երկրորդական կամ ստորադաս տեսակները՝ թղկի, լորենի, հաւամրգի, թելի եւ հացենի, ստուերասէր են, խոնաւասէր եւ կը զբաղեցնեն երկրորդ շարքը:

Լուսասէր եւ չորութիւնը դիմակայող տեսակները՝ գիհի, վրացական թղկի, նշենի եւ խնկենի, կը կազմեն «լուսատը» անտառները:

Արժէքաւոր թուփերը՝ ձնծաղիկ, գերմաստի (բակլայ), մորենի եւ այլն, օժտուած են արտաքին միջավայրի անբարենպաստ պայմաններուն յարմարելու մեծ ունակութեամբ:

Վայրի պտղատուները՝ խնձորենի, տանձենի, սերկելի, կեռասենի, նշենի, սալորենի, ընկուզենի, կաղնի, կերասենի եւ այլն, կ'աճին բազմազան հողակլիմայական պայմաններու մէջ:

Միատեսակ ծառերէն կազմուած անտառները կը կոչուին գուտ, տարբեր տեսակներէն կազմուածները՝ խառն:

Հայաստանի անտառները լեռնային են, ունին հողապաշտպան, դաշտապաշտպան, ջրապաշտպան, ջրակարգաւորիչ եւ կլիմայակարգաւորիչ նշանակութիւն: Անտառները օդը կը հարստացնեն թթուածինով, կը բարձրացնեն օդի յարաբերական խոնաւութիւնը, կը մեղմացնէ կլիման, բարեբար ազդեցութիւն կը ձգէ շրջակայ դաշտերու բերքատուութեան եւ մարդու առողջութեան վրայ:

Հայաստանի անտառներուն ընդհանուր տարածութիւնը կը կազմէ ՀՀ տարածքին 23.7%-ը: Վերջին հարիւրամեակին, մարդոց տնտեսական գործունէութեան պատճառով անտառներուն տարածքը 2 անգամով նուազած է: Անտառածածկ տարածքի ընդարձակման եւ լեռնալանջերուն անտառներուն բարելաւման նպատակով ՀՀ մէջ կը կատարուին արհեստական անտառաստնկումներ: Անտառներուն պահպանումը, պաշտպանութիւնը, վերականգնումն ու արդիւնաւէտ օգտագործումը, կարգաւորումն ու վերահսկումը կը կարգաւորուին ՀՀ անտառային օրէնսգիրքով:

Ո՞վ կ'ուզե ըլլալ բազմագետ

1.- Աղամանդ տաշեղու միակ ձեռն է.
Ա.- տաշոցը
Բ.- Խարտոցը
Գ.- Ուրիշ աղամանդ մը
Դ.- Սուր դանակ մը

2.- Որպես համ աշխարհի առաջին տեղը կը գրաւէ.
Ա.-Տուրմը
Բ.- Պանանը
Գ.- Աղը
Դ.- Վանիլը

3.- Ինչէ՞ն կ'առաջանայ նաթը:
Ա.- Աղբերու կուտակումէն
Բ.- Իւղերէն
Գ.- Ծովային կենդանիներէն
Դ.- Մեռած բոյսերու մնացորդացէն

4.- Մարդ արարածին մատնահետքերուն ընդհանուր գիծերը.
Ա.- Երկուտրեակներունը նոյնը կ'ըլլայ
Բ.- Անփոփոխ կը մասն ճնունդէն մինչեւ մահ
Գ.- Տարիներու ընթացքին կը փոխուին
Դ.- Տասը տարին անգամ մը կը փոխուին

5.- «Չագաւորին հնարքը» հեքիաթը ցոյց կու տայ, թէ՛
Ա.- Ով որ կը յաջողի արգելքները վերացնել, առիթը կ'ունենայ բարեկամելու իր վիճակը:
Բ.- Ով աշխատի ան կ'ուտէ:
Գ.- Սովի ժամանակ ցորենը ոսկիէն աւելի արժէքատուր կ'ըլլայ:
Դ.- Ինչ որ ցանես՝ զայն կը հնձես:

6.- Երուսաղէմի մէջ Յիսուսի խաչը ճանչնալու համար պատանիի մը դիակը կը դնեն երեք խաչերուն վրայ. Յիսուսի խաչին վրայ
Ա.- Պատանին կու լայ:
Բ.- Պատանին յարութիւն կ'առնէ:
Գ.- Պատանին կը տապալի:
Դ.- Պատանին կ'անհետանայ:

7.- Հետեւեալներէն ո՞վ մեր թարգմանիչներու խումբին մաս չի կազմեր.
Ա.- Գրիգոր Նարեկացի
Բ.- Դավիթ Անյաղթ
Գ.- Ներսէս Կղայեցի
Դ.- Եղիշէ Չարենց

8.- Ո՞վ կը լուծէ Մերոբ Աղբիւրի վրեժը:
Ա.- Գեորգ Չառուշ
Բ.- Անդրանիկ
Գ.- Դրօ
Դ.- Քեռի

9.- Արեան ո՞ր բջիջները մարմինը կը պաշտպանեն ժահրերէ:
Ա.- Կարմիր գնդիկները
Բ.- Թիթեղիկները
Գ.- Ճերմակ գնդիկները
Դ.- Արիւնահեղուկը

10.- Հայաստանի անտառներուն վայրի պտղատուներն են.
Ա.- Գիհին, վրացական թղկին, նշենին եւ խնկենին
Բ.- Խնձորենին, տանձենին, սերկեպին, կեռասենին, նշենին, սալորենին, ընկուզենին եւ կաղնին
Գ.- Թղկին, լորենին, հաւամրգին, թեղին եւ հացենին
Դ.- Ձնծաղիկը, գերմաստին եւ մորենին

«Ո՞վ կ'ուզե բազմագետ ըլլալ» բաժինին մասնակցողներուն անունները. Ազգային Սուրբ Յակոբ վարժարանի «Վարդգէս եւ Աստղիկ Սարաֆեան» նախակրթարանէն.

Մասնակցողներուն անունները

Նինա Մերենկիւեան
Ալիք Հատիտեան
Կրէյս Կարպոյեան
Նարսիս Չարքեան
Էմմա Թէրթերեան
Գարիա Մարգայեան
Միանա Տեմիրճեան
Ռազմիկ
Լիանա Քալաջեան
Ռաֆայել Պանոյեան

Ճիշդ պատասխանողներուն անունները

Անի
Միւնն Թրթոնեան
Աննա Թէպրէճեան
Կրէյս Սաղբրեան
Յովսէփ Պաճանեան
Միլանա Ճապրայեան

Բախտաւոր մասնակից

Այս ամսուան բախտաւոր մասնակիցն է Աննա Թէպրէճեանը, որ «Հորիզոն» Մանկապատանեկանի կողմէ կը ստանայ նուէր մը:

Խաղեր

1.- Արմինէն ինչպէ՞ս կրնայ հասնիլ Հեծիկին:

